

Existența femeii s-a desfășurat dintotdeauna în interiorul unor limite fixate de legislație precum și de morala socială și comunitară. Sistemul de referință obligatoriu viza de regulă cazurile tipice, devenirea „normală”, „acceptată” a unui individ. Situațiile ieșite din comun, adesea rezultat al unor conjuncturi excepționale, obligă societatea să-și reevalueze modalitățile de percepție și valorizare din spațiul românesc.

Devenirea feminină în societatea românească a acestei primei jumătăți a veacului al XIX-lea cunoaște pe intervalul de timp 1848-1849 manifestări aflate sub semnul excepționalului. Experiență unică pentru întreaga societate românească de altfel, revoluția a dat prilejul și indivizilor de sex feminin să spargă anonimatul și urcând pe prima scenă a istoriei să devină astfel...„personalități”.

Revoluția de la 1848 în Țările Române reprezintă o etapă în procesul de modernizare al societății românești. Revoluția în Transilvania ca și în Principate, în derularea ei pașnică și sângeroasă este în bună măsură, suma unor planuri și acțiuni masculine, cu toate acestea, prezența „sexului slab” pe scena fierbinte a frământărilor revoluționare este de netăgăduit. O cercetare de acest fel este îngreunată însă de faptul că femeile al căror nume sunt legate de revoluția de la 1848, multe au rămas necunoscute.

Cu toate acestea , în anii 1848-1849 prezența femeilor constituie o realitate, chiar dacă inedită și surprinzătoare în bună măsură. Existența acestui fapt în vremea revoluției trebuie pusă în legătură cu două tipuri de comportament revoluționar: de masă și cel al elitelor revoluționare. Aceste două nivele vor furniza deopotrivă figuri feminine pregnante în desfășurarea evenimentelor.

Din rândul maselor, mai exact al comunităților românești participante la revoluție se cunosc câteva personaje feminine care prin rolurile asumate pătrund considerabil în teritoriul de acțiune al masculinității, contaminându-se cu atributele și simbolurile acesteia. Dintre cazurile cele mai cunoscute amintim: Ecaterina Varga, Ana Ipătescu și Pelaghia Roșu.

Luăm în considerare activitatea Ecaterinei Varga desfășurată în perioada premergătoare revoluției de la 1848 prin faptul că rolul ei este strâns legat de mișcările țărănești din Munții Apuseni între anii 1840-1847 care au anticipat revoluția la nivel faptic și al stărilor de spirit colective. Cu o biografie⁸⁶ aproximativă, figura Ecaterinei Varga se află la intersecția realității cu plăsmuirea legendară. Născută la Hălmeag (22 august 1802), lângă Rupea - Brașov, în familia lui Ștefan Varga; rămâne orfană de mică și este luată de o

⁸⁶ Constantin Ucrain, *În numele revoluției de la 1848*, București, 1978, p. 78

mătușă, căsătorită în Munții Apuseni, la Bucium, cu un mic nobil – Sigismund Bardy. Acesta este primul ei contact cu realitățile dure în care trăiau comunitățile românești din Munții Apuseni. Va reveni mai târziu la Bucium în 1840, unde, se va implica timp de 7 ani în acțiunile revendicative ale moșilor mineri. Numită „agitatoare periculoasă” de către autorități și „Doamna noastră” de țărani, Ecaterina Varga a contribuit la configurarea unei autentice sensibilități prerevoluționare printre locuitorii zonei. Astfel, la numai o jumătate de an după stabilirea ei în Munții Apuseni va duce împăratului un memoriu prin care cerea în numele moșilor din Bucium, Cărpiniș și Abrud-sat respectarea vechilor privilegii și atenuarea sarcinilor feudale, mult mai grele decât în trecut⁸⁷. În mai 1843 mobilizează un număr de peste 50 de iobagi la Bucium și-i alungă pe oamenii administrației care expropriaseră o suprafață de teren aparținând comunității în vederea plantării de pomi⁸⁸. Se implică, de asemenea, în problema dreptului de cârciumărit în zonă, acordat unor arendași la începutul anului 1845, coordonând protestele locuitorilor în această direcție. Pentru paza proprie, țărani au organizat o gardă personală. În septembrie 1846 pleacă la Viena într-o acțiune petiționară. În iarna anului 1847, cu ocazia vizitei vicarului ortodox Andrei Șaguna prin Munții Apuseni este arestată, în ciuda împotrivirii moșilor. Este închisă mai întâi la Zlatna, apoi la Aiud și Alba-Iulia în celula prin care trecuseră în veacul trecut Horea și Cloșca. În 1850 este condamnată la 3 luni închisoare și plata cheltuielilor de judecată. Este eliberată în februarie 1851, după care se va retrage în fosta ei comună din părțile Făgărașului⁸⁹.

Am insistat asupra acestor elemente din biografia Ecaterinei Varga întrucât reprezintă un destin ieșit din tiparele feminității sociale obișnuite, rolul ei fiind acela al unui lider local în adevăratul sens al cuvântului. Relatările autorităților tot mai neliniștite de prezența ei printre moși, surprind elemente interesante ale personalității acestei femei: „Semnalmentele Cătărinei Varga, care colindă pe moșia regală a Zlatnei prin comunele Bucium, Cărpiniș, Abrud-sat, amăgind pe locuitori și agitându-i contra moșiei sunt: patruzeci de ani, statură mijlocie, are față creol-roșie, ochii negri, vorbește românește, ungurește și nemțește. Își schimbă îmbrăcămintea și câteodată umblă în ciorapi și haine frumoase, iar câteodată în haine valahicești. Călătorește pe jos și călare”⁹⁰. O altă relatare, aparținând unui funcționar al domeniului fiscal Zlatna, Adam Ujvari, compară rolul ei cu unul similar, masculin care a precedat-o: „Este evident că sub numele Ecaterinei Varga se ascunde cineva care, pentru o răsplată considerabilă va agita pe petiționari până când va izbucni un incendiu și mai primejdios decât primul”. (răscoala lui Horea)⁹¹.

În ordine cronologică, următoarea personalitate feminină a revoluției, propulsată deasupra nivelului de masă, în virtutea faptului că revoluțiile nasc în mod necesar lideri ai momentelor de excepție, este pentru Țara Românească,

⁸⁷ *Ibidem*

⁸⁸ Zoltan. I. Toth, *Mișcări țărănești din Munții Apuseni până la 1848*, București, 1955, 261-318 *passim*

⁸⁹ *Ibidem*

⁹⁰ Apud. I.M. Ștefan, V. Firoiu, *Sub semnul Minervei*, București, 1975, p. 74

⁹¹ *Ibidem*, p. 82

Ana Ipătescu. S-a născut în familia lui Atanasie Cârc-serdarul și s-a căsătorit a doua oară după Nicolae Ipătescu⁹². Rolul ei în vara revoluției din Munții Apuseni este scurt ca durată, dar hotărâtor: în data de 19 iunie 1848, Ion Odobescu, ministru de război în guvernul provizoriu și Ion Solomon, comandant al regimentului 3 de infanterie și prefect al Poliției capitalei, încearcă să răstoarne guvernul provizoriu proclamat la București, arestând pe membrii acestuia. Grupuri de revoluționari bucureșteni încearcă o ofensivă asupra Palatului, pentru a-i elibera pe cei arestați, dar sunt respinși de soldații care ripostează deschizând focul în mulțime⁹³. Revirimentul hotărâtor se produce însă prin acțiunea curajoasă a unei femei: „În minutele acestea văzurăm o eroină strecurându-se prin mulțime, armată cu două pistoale și strigând: <<Curaj, copii, moarte trădătorilor!>> Ea venea pe podul Mogoșoaiei și înainta spre Palat. Mulțimea electrizată, văzând curajul acestei eroine, se înfierbântă și repetă: <<Moarte vânzătorilor!>> Însă vânzătorul, strâmtorat din toate părțile, se trase în fugă cu soldații (...). Cine este această eroină? Este doamna Anica, soția domnului Nicolae Ipătescu, o româncă ce poartă arma ca orice bărbat”⁹⁴. În finalul acestei acțiuni, eroina, conform relatării aceluiași ziar revoluționar „Pruncul Român” „fu dusă în triumf la palat unde fu primită cu cele mai vii aclamații de membrii guvernului”⁹⁵.

Salvând guvernul provizoriu din situația critică în care se afla, Ana Ipătescu și-a pierdut în felul acesta anonimatul din care ieșise grație evenimentelor; se știe că ziarele revoluționare maghiare ca și cele austrice din Viena au comentat cu interes rolul jucat de această amazoană⁹⁶. În contextual concret în care s-a mișcat, Ana Ipătescu a atins și chiar depășit nivelul de performanță cerut unui bărbat într-o astfel de împrejurare, așa cum reiese dintr-o afirmație ulterioară a evenimentelor: „Femeia aceasta a făcut pe mulți bărbați a roși”⁹⁷.

În fine cel de-al treilea personaj feminin principal produs de nivelul popular cu ocazia confruntărilor revoluționare a fost Pelaghia Roșu din Măricel, sat aflat în N-E Munților Apuseni. Ea se afirmă drept conducătoare a comunității femeilor din sat, în bătălia din 12 martie 1849. În această zi Mărișelul este atacat de către un detașament de 1600 soldați din tabăra maghiară⁹⁸. Dat fiind numărul mare al atacanților, trebuiau ocupate toate cele trei trecători de la intrarea în sat și desfășurată o manevră tactic de inducere în eroare a adversarului. Aceasta a fost executată pe un deal din apropierea satului de femeile conduse de Pelaghia Roșu, astfel: „Așa femeile cu pălării de bărbați

⁹² Constantin Ucrain, *op.cit.*, p. 77

⁹³ *Ibidem*

⁹⁴ Vezi „Pruncul român”⁴, 22 iunie 1848 în *Anul 1848 în Principatele Române*, I, București, 1902, p. 702

⁹⁵ *Ibidem*

⁹⁶ *Anul 1848 în Principatele Române*, II, București, 1902, p.616

⁹⁷ Al. Pelimon, *Revoluția română din anul 1848*, București, 1868, p. 131

⁹⁸ vezi *Raportul prefectului Avram Iancu despre faptele cetelor armate românești de sub comanda lui în decursul războiului în anii 1848-1849*, în I Ranca, V. Nițu, *Avram Iancu – documente și bibliografie*, București, 1974, p. 172

în cap încălecară caii, apoi în cel mai frumos șir suiră pe muntele Grohot în sus. Aici trebuie să observăm că româncele muntene știu îmbla călare întocmai ca și bărbații. Această trupă de femei sosind în culmea muntelui se despărți așa ca dușmanul să nu o poată vedea; numai Pelaghia Roșu observa de la un loc mai înalt mișcările trupei maghiare. După aceea, sosind la pozițiunile menite pentru dansa, Pelaghia Roșu suflă în buciurn, femeile călărețe se iviră din toate părțile, înălțară un strigăt mare și se puseră în mișcare. Aceasta fu pentru mărișeni, bărbații lor, semnul de o lovire generală”⁹⁹. Această mișcare a derutat foarte tare trupa maghiară, lovită în plin de locuitorii Mărișelului și pusă pe fugă. Faima acestei femei – lider a ajuns până la Curtea Imperială, care hotărâște recompensarea ei cu o sumă de bani, în toamna anului 1849, odată cu decorarea mai multor comandanți ai revoluției române¹⁰⁰.

Aceste trei cazuri de femei situate peste media general feminină nu constituie o regulă, dar în sine sunt semnificative: ieșind din anonimat, femeile își asumă pe de-a-ntregul roluri destinate prin tradiția și practica istorică bărbaților.

O a doua categorie de personaje feminine care-și fac simțită prezența la evenimente o putem asocia comportamentului revoluționar al elitelor. Acțiunile lor nu reprezintă un caracter atât de spectaculos ca în situațiile expuse mai sus, ci se desfășoară în subsidiarul rolului jucat de frunțașii revoluției și în consens cu aceștia. Avem mai ales în cadrul revoluției din Muntenia informații mai bogate în acest sens. Astfel, la 1843, Alexandrina, soția lui Ion Ghica, a contribuit la înființarea organizației „Frăția”, societate secretă revoluționară ale cărei statute „scrise în cifru cu cheie le-a ascuns chiar ea în scoarțele unei cărți”¹⁰¹. Soțiile fraților Goleșcu, datorită spiritului patriotic ce le anima erau numite „republicanele de la Golești”¹⁰². De asemenea, în zilele izbucnirii revoluției, Maria Rosetti, soția lui C. A. Rosetti, dădea naștere unei fete pe care o boteza cu numele simbolic „Libertatea”¹⁰³. După înăbușirea revoluției ea împreună cu C. D. Rosenthal îl va elibera pe soțul ei și pe alți frunțași revoluționari din prizonieratul turcesc. Roluri semnificative joacă în zilele aceleiași revoluții muntene, Maria și Alexandrina Magheru – soția și respective fiica lui Gheorghe Magheru. Acestea pregătesc la Caracal eșarfe tricolore și le înmânează frunțașilor munteni la 11 iunie 1848¹⁰⁴. Pentru Moldova sursele menționează cazul Elenei Negri, prietena și muza lui Vasile Alecsandri, care a fost amfitrioana multor consfătuiri și adunări ale frunțașilor revoluționari și Elena Vârnăv, pe a cărei piatră de mormânt stă scris că „au purtat steagul libertăților Moldovei la anul 1848”¹⁰⁵.

⁹⁹ *Ibidem*

¹⁰⁰ Florian Dudaș, *Avram Iancu în tradiția poporului român*, Timișoara, 1989

¹⁰¹ I. M. Ștefan, V. Firoiu, *op.cit.*, p. 46

¹⁰² *Ibidem*

¹⁰³ *Ibidem*

¹⁰⁴ Constantin Ucrain, *op.cit.*, p. 32

¹⁰⁵ N. Iorga, *O eroină revoluționară româncă în foile germane din 1848* în „Revista istorică” nr. 2, p. 26-27

În această perioadă femeia și feminitatea capătă conotații interesante și în alt plan decât cel al istoriei evenimentțiale, este vorba de imaginarul social-politic și național al revoluției românești. Reprezentările de acest fel amplifică dimensiunile personajelor reale, oferind un prototip exemplar de femeie erou ce întruchipează virtuțile antice ale națiunii, patria și libertatea. Sunt semnificative în acest sens versurile publicate de C. D. Aricescu în ziarul „Pruncul Român” în zilele revoluției, închinat Anei Ipătescu și intitulat „Odă la Eroina Română”:

„Curăgiu-mbărbătează mii de inimi șovăinde

Rușinea reîncordă a lor brațe slăbinder

O singură femeie aprinde stinsul foc

Trăiască și-al tău nume Română Eroină

Această zi din toate va fi cea mai senină

Și cea mai glorioasă în anii-ți viitori”¹⁰⁶.

De asemenea, sunt celebre cele două tablouri ale lui C. D. Rosenthal: „România revoluționară” și „România rupându-și cătușele pe Câmpia Libertății”. La realizarea acestor picturi, artistul a folosit ca izvor de inspirație figura Mariei Rosetti, soția lui C. A. Rosetti¹⁰⁷, astfel relația de corespondență între realitatea unui personaj feminin și reprezentarea sa ideală este un fapt evident în acest caz. Reprezentarea femeii în imaginarul literar artistic al acestor ani se află la întretăierea dintre artă și ideologie națională.

În fine, se poate vorbi de prezența femeii la evenimentele revoluționare sub două aspecte: rolul pe care-l joacă și imaginea care i se confecționează atunci sau mai târziu. Rolul asumat de câteva personaje feminine notorii, de lideri revoluționari și animatoare ale maselor, deținut de-a lungul vremurilor de bărbați, reprezintă o noutate strâns legată de modernizarea pe care o cunoaște societatea românească în secolul al XIX-lea. De altfel, viziunea modernă asupra statutului femeii reiese limpede din programul revoluției române, cel din Muntenia enunță fără dubii la punctual 16, următoarele: „Instrucțiune egală și întreagă pentru toți românii de ambele sexe”¹⁰⁸.

Imaginile și reprezentările despre femei combină calități pur feminine, fizice și sufletești cu trăsături ale ideologiei politico-naționale. Este adevărat că și la 1848-1849 bărbatul deține rolurile principale în elaborări doctrinare, strategii de acțiune, conducerea luptelor etc. Femeia apare, însă, din sursele epocii, în firească legătură cu activitatea bărbatului pe care îl completează și uneori chiar îl înlocuiește. Aceste ipostaze excepționale vor eroda serios optica tradițională a societății în privința femeii, vor determina schimbarea ei în reformularea discursului despre condiția feminină. Lenta primenire a mentalităților va influența în cele din urmă în actele decizionale care vor hotărî mai târziu schimbarea poziției femeii în societatea românească.

¹⁰⁶ „Pruncul român”, nr. 8, 6 iulie 1848, p. 32

¹⁰⁷ I. M. Ștefan, V Firoiu, *op.cit.*, p. 47

¹⁰⁸ Cornelia Bodea, *1848 la români*, vol. I, București, 1982, p. 432